

3. Білінгвізм як результат міжмовних контактів. Електронний ресурс <https://naub.oa.edu.ua>.

4. Richard Schmitt. Weg mit den typischen Fehlern! Teil 2. Max Hueber Verlag, S.47, S.96, S.124.

Секція 5

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Курченко Л.М.

кандидатка філологічних наук

доцентка кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

ГЕНДЕР І ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті з позицій міждисциплінарності і людиноцентризму висвітлено сучасні теорії впливу гендеру на комунікацію. Авторка розглядає гендер як одну з ключових ознак людської ідентичності та обґрунтовує необхідність включення гендерного підходу до методології досліджень будь-якої людської взаємодії, зокрема міжкультурної комунікації.

Ключові слова: гендер, міжкультурна комунікація, гендерний підхід, міждисциплінарний підхід, методологія, гендерні студії.

Summary. The article deals with modern theories of gender impact on communication, particularly from the interdisciplinary and anthropocentric perspective. The author considers gender as one of key identity characteristics and substantiates the need for gender-responsive approach to the research methodology of any human interaction including cross-cultural communication.

Key words: gender, cross-cultural communication, gender-responsive approach, interdisciplinary approach, methodology, gender studies.

Людиноцентризм і міждисциплінарність — два мегатренди, які визначають розвиток світової науки починаючи з 1960х років. Насьогодні не лише гуманітарні і соціальні науки, але й дисципліни т.з. групи STEM (точні науки, техніка, інженерія і математика) включають в об'єкт і методологію досліджень людський фактор у всій його багатовимірності, включно з гендерними ознаками. Такий підхід максимізує ефективність і мінімізує ризики взаємодії людини і машин. Наприклад, ігнорування гендеру під час розроблення програмних алгоритмів призводить до неадекватного формування критеріїв відбору цільової аудиторії автоматизованого пошуку, а неврахування особливостей жіночого тіла і стану вагітності під час моделювання системи протиаварійної безпеки

автомобіля може мати трагічні наслідки для жінки за кермом, як показали креш-тести [13].

У дослідженнях комунікації — однієї з основних сфер соціальної та індивідуальної взаємодії людей — гендер теоретично мав би займати чільну позицію, адже визначення статі співрозмовника є першим у часі і важливим по пріоритетності кроком у встановленні контакту індивідів у мовленнєвому акті з огляду на соціальний контекст. Проте **гендерна лінгвістика** почала активно розвиватися лише з 1973 року після публікації Р. Лакоффа щодо семантичних, граматичних і фонетичних особливостей жіночого мовлення, зокрема уникання пейоративної лексики, вживання семантично «порожніх» емоційно забарвлених прикметників (*adorable, lovely*) та інтенсифікаторів, непрямих прохань, вибачень, хеджів, гіперкоректної та інтонаційно підкресленої вимови тощо [14].

На вивченні особливостей жіночого та чоловічого мовлення зосереджена **теорія відмінностей** (*difference theory*), розроблена Деборою Таннен, яка виділила такі контрасти у комунікації між жінками і чоловіками:

- статус проти підтримки (чоловіки проявляють змагальну поведінку в комунікації і прагнуть домінувати, тоді як жінки жадають підтримки і підтвердження своїх ідей);

- незалежність проти зв'язку (чоловіки підкріплюють свій статус незалежною поведінкою, тоді як жінки розраховують на підтримку з боку партнера);

- поради проти розуміння (чоловіки прагнуть вирішити проблему, жінки прагнуть отримати розуміння і співчуття);

- інформація проти почуттів (чоловіки коротко обмінюються інформацією, тоді як жінки можуть довго говорити про емоції);

- накази проти пропозицій (чоловіки часто вживають імперативні конструкції, а жінки граматично оформлюють свої пропозиції у непрямий спосіб);

- конфлікт проти компромісу (чоловіки частіше прямо висловлюють свою незгоду і йдуть на конфронтацію, жінки ж схильні відкладати спротив і скаржитися пізніше) [19].

Наступним кроком у розвитку гендерної теорії комунікації стала **теорія домінування** (*dominance theory*), яку розробляли У. О'Барр [16], П. Фішмен [10], С. Уест [20], Д. Ціммерманн [20], Д. Спендер, З. Трьомель-Пльотц та інші. Відповідно цій теорії, відмінності жіночого і чоловічого стилю комунікації зумовлені не стільки особливостями тієї чи іншої статі, скільки асиметричним розподілом влади між жінками і чоловіками, а саме домінуванням чоловіків і підкореним статусом жінок.

Зокрема, як показали численні емпіричні дослідження, чоловіки частіше перебивають жінок, займають (на протиположний стереотипним уявленням) більше часу в діалогах, частіше змінюють тему в своїх інтересах і докладають менше зусиль для підтримки психологічного рапорту під час спілкування з жінками [2, с.237; 6; 10; 16; 20], причому ці гендерні особливості проявляються як у приватному, так і в соціальному контексті комунікації. Як статистично доведено у дослідженні М. Пакзадян та А. Туткатбоні, чоловіки схильні демонструвати своє домінування над жінками у діалозі шляхом: 1. перебивання 2. зміни теми 3. постановки питань і підняття нових тем 4. критики і конфліктування 5. мовчання [17]. Ч. Крамере відносить жіноцтво до пригнічених, приглушуваних груп (*muted groups*), чия соціальна залежність відображається на мовному рівні [12]. Жінки (як і члени інших залежних груп) не мають можливості висловлюватися у бажаний і корисний для них спосіб, оскільки лексика і мовні норми сформувалися в умовах соціального домінування чоловіків. Наприклад, в українській мові фемінітиви, що позначають осіб з невисоким соціальним статусом (*прибиральниця, санітарка, кухарка, студентка*) всіма сприймаються як норма, а фемінітиви, які позначають осіб з високим соціальним статусом (*лідерка, завідувачка, професорка, ректорка, міністерка, прокурорка*) більшістю носіїв мови і частиною лінгвістичної спільноти сприймаються як відхилення від норми і навіть зустрічають спротив з боку самих жінок. Фемінітиви *членкиня, колегиня, хірургиня* видаються штучними неологізмами. З іншого боку, як показало дослідження Дж. Стенлі [18], англійська мова нараховує понад 220 сексуально забарвлених пейоративних позначень жінок і лише 22 таких позначень для чоловіків.

Гендерна лінгвістика обстоює позицію, що вживання фемінітивів сприяє легітимізації високого соціального статусу жінки і підтримує когнітивні процеси, які роблять жінок видимими, незалежними суб'єктами у мовній картині світу. У німецькомовних країнах чіткі вимоги щодо застосування гендерно-чутливої мови в діловій комунікації сформульовані у нормативних документах і комунікаційних політиках [1; 3; 4; 5].

В Україні такі вимоги носять лише рекомендаційний, довільний характер. Зокрема, зміни до Національного класифікатора професій ДК 003:2010 від 18.08.2020 передбачають: «... У КП професійні назви робіт наводяться у чоловічому роді, окрім назв, які застосовуються виключно у жіночому роді (економка, нянька, покоївка, сестра-господиня, швачка). За потребою користувача, при внесенні запису про назву роботи до кадрової документації окремого працівника, професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи (відповідно до пункту 4 параграфа 32 Українського правопису, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 №437).

Наприклад, інженер — інженерка, верстатник — верстатниця, соціолог — соціологіня» [7, с.3] (орфографія автора цитати).

Міжкультурні розбіжності у гендерному підході до мови часто мають наслідком неадекватний переклад там, де німецька культура вимагає фемінітиву, а українська — ні (наприклад, українці часто перекладають *Bundeskanzler Merkel* замість *Bundeskanzlerin Merkel*).

Перераховані гендерні відмінності у мовних системах та формах спілкування зумовлюють складність і комплексність міждисциплінарного вивчення комунікації [11]. Зокрема, гендерні дослідження можуть вестися у таких площинах:

- гендер і міжособистісна комунікація;
- гендер і організаційна комунікація;
- гендер і масова комунікація;
- гендер і міжкультурна комунікація.

Очевидно, що останній варіант являє собою найвищий рівень складності, оскільки вся багатогранність гендерних маніфестацій комунікації має свої типові особливості у кожній окремій культурі. На перетині культур неявні соціальні конвенції між статями і неписані гендерні правила спілкування несуть у собі високий ризик непорозуміння і конфліктів. Слід зауважити, що гендерні конвенції існують як на лінгвістичному, так і на невербальному рівні, і все це гендерно-культурне різноманіття потрібно враховувати у міжкультурній комунікації.

На рівні мовних систем існують значні відмінності у кореляції граматичного роду та гендеру. Наприклад слов'янські мови подібні до німецької у позначенні осіб чоловічого роду іменниками чоловічого роду, а жінок — іменниками жіночого роду, здебільшого утвореними суфіксальним способом від іменників чоловічого роду. Це мовне явище опосередковує світоглядну пресупозицію, що жінка — вторинна і похідна відносно чоловіка. Окрім того, цим мовам притаманне вживання іменників чоловічого роду на позначення осіб обох статей — т.з. узагальнюючий чоловічий рід (*generisches Masculinum*), наприклад: *студенти, відвідувачі, виборець* тощо. З точки зору феміністичної лінгвістики, узагальнюючий чоловічий рід витісняє жінку з мовної картини світу, робить її невидимою. Тому гендерно-збалансовані комунікаційні політики ЗМІ, ЗВО, державних установ та інших організацій німецькомовного ареалу передбачають обов'язкове вживання фемінітивів на позначення титулів і посад, які обіймають жінки (*Direktorin, Professorin, Ministerin, Bundeskanzlerin*), подвійну форму звертання до гендерно-неоднорідних груп (*Liebe Studentinnen und Studenten!*) та лексико-граматичну нейтралізацію (*Liebe Studierende!*). Ці елементи гендерно-чутливої манери спілкування вже стали золотим стандартом німецькомовних культур, але в Україні є маловідомими, тому в міжкультурній комунікації потрібно звертати увагу

на різницю гендерних підходів, а під час навчання іноземним мовам формувати компетенції і навички гендерно-чутливої комунікації.

Конвенції спілкування жінок і чоловіків у різних соціальних контекстах також мають значні відмінності у різних культурах. Особливо небезпечний конфліктний потенціал несе в собі невербальна комунікація. Наприклад, у Німеччині в ділових ситуаціях поширені рукостискання між чоловіком і жінкою або між жінками. В українській культурі ритуал рукостискання практикують здебільшого чоловіки. Тому німецька ділова жінка сприймає як образу та ігнорування поведінку українських чоловіків, які вітаються з колегами-чоловіками рукостисканням, але обходять цим жестом жінок, навіть вищих за статусом.

Загалом з усього репертуару засобів невербальної комунікації у гендерному розрізі слід звертати особливу увагу на проксемику (особистий простір та відстань між комунікантами у різних соціальних контекстах) та гаптику (дотики під час спілкування). Різні культури мають неоднакові традиції та конвенції щодо допустимих розмірів соціальної дистанції між жінкою та чоловіком: у латиноамериканських та слов'янських культурах ця відстань менша, у північноєвропейських – більша. Надмірне (з точки зору іншої культури) наближення чоловіка до жінки може розцінюватися останньою як вторгнення в особистий простір і навіть як сексуальне домагання.

Дотики являють собою особливу небезпеку у міжкультурному спілкуванні жінок і чоловіків. Наприклад, у деяких ортодоксальних мусульманських культурах дотик до «чужої» жінки може коштувати чоловікові життя. Встановлено, що дотик у комунікації виконує дві важливі функції: бажання сподобатися та демонстрація влади [15]. Чоловіки більш схильні усвідомлювати, коли хтось до них доторкається, і менш терпимо ставляться до несанкціонованих дотиків, ніж жінки [8]. Можливо, це пов'язано зі стереотипною установкою жінок на підкорення і пасивність [15, с.31–32], яка також різною мірою виражена в різних культурах.

Таким чином, гендерний вимір слід враховувати у дослідженнях і викладанні міжкультурної комунікації як один із ключових факторів, які зумовлюють успішність та психологічну екологічність комунікативних актів, а також забезпечують адекватність мовного перекладу. Перспективними напрямками подальших досліджень є, зокрема, функціонування фемінітивів у мовному контакті та невербальна комунікація у гендерному аспекті, особливо гаптика і проксемика.

Список використаних джерел

1. Курченко Л.М. Гендерне нормування німецької мови // Мовні і концептуальні картини світу. — Вип. 26, ч.2 — Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. — С. 137 — 140.

2. Курченко Л. М. Гендерний вимір у невербальній міжкультурній комунікації // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: «Філологія». Острог: НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. — С. 236—238.

3. Курченко Л.М. До проблеми застосування гендерного підходу в українській і німецькій мовах // Українське мовознавство. — Вип. 40/1, Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. — С. 375 — 377.

4. Курченко Л.М. Компаративний гендерний аналіз звертання до жінки на матеріалі сучасного українського та німецького мовленнєвого етикету // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. — Вип. 15. — Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. — С. 119 — 127

5. Курченко Л.М. Мова і демократія: до питання розвитку гендерно чутливої мови в Австрії // Мовні і концептуальні картини світу. — Вип. 33. — Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. — С. 338 — 344.

6. Курченко Л.М. Погляд на комунікацію крізь призму гендерного підходу // Новітня філологія. Вип. 38. — Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2011. — С. 34 —49.

7. Про затвердження Зміни №9 до національного класифікатора ДК 003:2010. Наказ Мінекономіки від 18.08.2020 №1574. https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c1108c0b-54f2-4e12-b196-efe22f195e05&title=NakazMinekonomikiVid18-08-2020-1574-proZatverdzhenniaZmini9-DoNatsionalnogoKlasifikatoraDk003-2010-amp;fbclid=IwAR0TOHgZVDqLPSIsoEeH_zOCSQuPBseTEncUqu05iE-jmuAE7TToPfs78E0

8. Billikopf G. Gender and Culture Communication Differences. September 2012 <https://www.mediate.com/articles/BillikopfG3.cfm>

9. Carruthers, J. and Fisher, L. Conducting Interdisciplinary Research in Modern Languages: Towards «Common Ground» and «Integration». *Modern Languages Open*, (1), 2020. p.49. DOI: <http://doi.org/10.3828/mlo.v0i0.276>

10. Fishman, P. (1983). Interaction: The work women do. In B. Thorne, C. Kramarae, & N. Henley (Eds.), *Language, gender and society* (pp. 89—101). Cambridge: Newbury House Publishers.

11. Hahn L., Lippert L., Paynton S. Survey of Communication Study/Chapter 13 — Gender Communication. https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2012/05/COMM001_Wikibooks_-Survey-of-Communication-Study_Chapter-13_5.11.2012.pdf

12. Kramarae, C. Muted group theory and communication: Asking dangerous questions. *Women and Language*, 28(2), 2005. Pp. 55—61.

13. Kurchenko, L., Kolomiyets-Ludwig, E., & Ilnytskyu, D. Women's Empowerment as a Tool for Sustainable Development of Higher Education and Research in the Digital Age. In Neimann, T., Felix, J. J., Reeves, S., & Shliakhovchuk, E. (Ed.), *Stagnancy Issues and Change Initiatives for Global*

Education in the Digital Age (pp. 141–172). Hershey, Pennsylvania: IGI Global, 2021. <http://doi:10.4018/978-1-7998-4993-3.ch007>

15. Lakoff R. Language and Woman's Place // Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr. 1973), pp. 45 – 80. <http://www.jstor.org/stable/4166707>

16. Major, B. Gender Patterns in Touching Behavior / Gender and Nonverbal Behavior. C. Mayo & N.M. Henley (Eds.). NY, Heidelberg, Berlin: Springer Verlag, 1981. Pp. 15 –38

17. O'Barr, W. M. Language and Patriarchy, in Gender Mosaics: Social Perspectives. Edited by Dana Vannoy, Roxbury, Mass.: Roxbury Press, 2001

18. Pakzadian M., Tootkaboni A.A. The role of gender in conversational dominance: A study of EFL learners (ed. by Koo A.C.). Cogent Education, 5:1, 2018 DOI: 10.1080/2331186X.2018.1560602

19. Stanley, J. The Prostitute: Paradigmatic Woman. 1977, 11 p. Women's Liberation Movement Print Culture [Digital collection]. <https://idn.duke.edu/ark:/87924/r33q4g>

20. Tannen, D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. New York, NY: Morrow, 1990.

West, C., & Zimmerman, D. H. Small insults: A study of interruptions in cross-sex conversations between unacquainted persons. In V. Burr (Ed.), Gender and psychology. Pp. 59–75. Routledge/Taylor & Francis Group, 2015.

Постригань А.В.

старший викладач кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

GENDERFRAGE IN DER INTERKULTURELLEN KOMMUNIKATION

Анотація. В даній статті йдеться про питання, що стосуються мови та статі, мови та гендерних ролей, а також про сучасну тенденцію формулювати офіційні тексти у гендерно-відповідний чи гендерно-нейтральний спосіб, щоб не руйнувати існуючі гендерні стереотипи.

Ключові слова: мова, стаття, гендер, чоловіча гендерна роль, жіночність, дискримінація, культура розмови, гендерні стереотипи, міжкультурна комунікація, рівне ставлення.

Summary. This article deals with issues related to language and articles, language and gender roles, as well as the current trend to formulate official texts in a gender-appropriate or gender-neutral way, so as not to break existing gender stereotypes.

Keywords: language, gender, male gender role, femininity, discrimination, culture of conversation, gender stereotypes, intercultural communication, equal treatment.

Das Thema Gender und die Bekämpfung von Behandlungsungleichheiten, die damit zusammenhängen, gehören zu Europas politischen Prioritäten. Dies wird in Artikel 13 des Amsterdamer Vertrags deutlich, in dem die Bekämpfung